

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันวิชาการระดับสูงของประเทศ การกิจหลักของมหาวิทยาลัย คือ ส่งเสริมการเรียนการสอน วิจัย บริการชุมชนและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม องค์ประกอบหลักที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนภารกิจของมหาวิทยาลัยคือ ห้องสมุด คุณภาพของห้องสมุดจึงเป็นดัชนีบ่งชี้ถึงคุณภาพและความเป็นเลิศทางวิชาการของมหาวิทยาลัย การศึกษาในระดับอุดมศึกษาตามแผนการศึกษาในปัจจุบัน มุ่งเน้นให้นักศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เพื่อให้มีโอกาสแสวงหาความรู้ได้อย่างกว้างขวาง ห้องสมุดจึงเป็นหัวใจและมีบทบาทสำคัญต่อการศึกษา ค้นคว้า

ห้องสมุดเป็นแหล่งทรัพยากรสารสนเทศที่สำคัญ เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต บทบาทสำคัญของห้องสมุด คือ เป็นแหล่งรวบรวมสรรพวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งใช้ประโยชน์ในการสนองความต้องการในด้านการศึกษา การค้นคว้า การวิจัย การจรรโลงใจ และการพักผ่อนหย่อนใจ ปัจจุบันการดำเนินงานห้องสมุดได้เปลี่ยนรูปแบบไปตามความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ มีการส่งเสริมให้ผู้ใช้บริการสามารถศึกษาค้นคว้าได้ด้วยตนเองโดยไม่จำกัดด้านรูปแบบของสารสนเทศ เวลาและสถานที่ในการสืบค้นข้อมูล

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ห้องสมุดเป็นสถานที่ที่ใช้สำหรับศึกษาค้นคว้า คือ ทรัพยากรสารสนเทศของห้องสมุดในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศน์ หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งทรัพยากรสารสนเทศเหล่านั้น ต้องมีคุณภาพ เหมาะสม ตรงกับความต้องการของผู้ใช้ห้องสมุด ทั้งนี้การได้มาซึ่งทรัพยากรสารสนเทศเหล่านี้ บรรณารักษ์จะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการเลือกและการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศของห้องสมุด ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นงานพัฒนาทรัพยากรสารสนเทศ

งานพัฒนาทรัพยากรสารสนเทศ ครอบคลุมถึงกระบวนการในการจัดหาและรวบรวมสื่อทุกชนิดเพื่อให้บริการ โดยมีการวางแผนและการจัดการอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การวางแผนและกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศทุกประเภท วางแนวทางในการจัดสรรงบประมาณให้เป็นไปตามเป้าหมาย ส่วนงานระดับปฏิบัติการ ได้แก่ การคัดเลือกและการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศให้ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยต้องคัดเลือก

และจัดซื้อจัดหาทรัพยากรสารสนเทศที่ครอบคลุมทุกสาขาวิชาที่มีการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยอย่างมีสัดส่วนที่เหมาะสม เพื่อให้สามารถสนองตอบความต้องการของผู้ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วงศ์สว่าง เชาว์ชุติ, 2539, หน้า 11)

งานคัดเลือกทรัพยากรสารสนเทศ เป็นงานสำคัญที่จะช่วยให้ได้ทรัพยากรสารสนเทศที่มีคุณค่า ตรงกับความสนใจและความต้องการของผู้ใช้มากที่สุด ซึ่งบรรณารักษ์ต้องพิจารณาเลือกทรัพยากรสารสนเทศที่มีคุณค่า หากเลือกไม่รอบคอบและจัดหาทรัพยากรสารสนเทศที่ไม่มีคุณค่าหรือไม่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้ จะเป็นการสูญเปล่าและสิ้นเปลือง ดังนั้น การเลือกทรัพยากรสารสนเทศประเภทต่าง ๆ เข้าห้องสมุดจึงมีความสำคัญ เพราะคุณค่าของห้องสมุดไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณของทรัพยากรสารสนเทศเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับคุณภาพของทรัพยากรสารสนเทศที่ได้รับการพิจารณาเลือกสรรเป็นอย่างดีด้วย (ธาดาศักดิ์ วชิรปริษาพงษ์, 2540, หน้า 9) ทั้งนี้เมื่อคัดเลือกได้ทรัพยากรสารสนเทศที่ต้องการแล้ว บรรณารักษ์จะต้องดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรสารสนเทศเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดซื้อ การขอแลกเปลี่ยน หรือขอรับบริจาคจากบุคคลหรือหน่วยงานอื่น

งานจัดซื้อ บรรณารักษ์จะต้องมีความรู้และความเข้าใจในหลักเกณฑ์และระเบียบวิธีปฏิบัติที่กำหนดในงานจัดซื้อ โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา เพื่อให้ได้ทรัพยากรสารสนเทศที่มีคุณค่า ทันสมัย และตรงกับความต้องการของผู้ใช้ และให้ได้แหล่งจำหน่ายหรือแหล่งผลิตทรัพยากรสารสนเทศที่เหมาะสม

งานแลกเปลี่ยน เป็นวิธีการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศที่จัดทำขึ้นโดยหน่วยงานราชการ และเป็นความร่วมมือระหว่างสถาบันสารสนเทศกับหน่วยงานผลิตสารสนเทศที่จะส่งเสริมการกระจายทรัพยากรสารสนเทศให้มีใช้อย่างทั่วถึง เป็นการช่วยในการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศบางประเภทที่ไม่มีจำหน่ายแล้ว ซึ่งเป็นการประหยัดงบประมาณแต่ต้องมีค่าใช้จ่ายในการแลกเปลี่ยนบ้างพอสมควร (ประยงค์ พัฒนกิจจำรูญ, 2533, หน้า 108)

งานขอรับบริจาค เป็นวิธีการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศที่บรรณารักษ์ต้องติดต่อขอรับบริจาคจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ หน่วยงานของรัฐบาล องค์กรที่ไม่ได้แสวงหากำไรและมูลนิธิต่าง ๆ (วงศ์สว่าง เชาว์ชุติ, 2539, หน้า 19) ซึ่งเป็นหน้าที่ของบรรณารักษ์ที่จะต้องติดตามข่าวและความเคลื่อนไหวต่าง ๆ เพื่อจะได้ขอรับบริจาคทรัพยากรสารสนเทศนั้น ในแต่ละช่วงเวลาให้เหมาะสม ก่อนที่ทรัพยากรนั้น ๆ จะหมดไป

ในบรรดาการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรสารสนเทศที่ต้องการนั้น การจัดซื้อเป็นวิธีการที่ห้องสมุดส่วนใหญ่ใช้มากที่สุด รูปแบบการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศในรูปแบบเดิม บรรณารักษ์ที่ทำหน้าที่จัดซื้อจะมีข้อมูลเกี่ยวกับร้านค้า ทั้งในแง่ประสิทธิภาพในการให้บริการและ

การให้ส่วนลด ซึ่งวิธีการจัดซื้อคือกระจายใบสั่งซื้อให้กับร้านค้าหรือตัวแทนจำหน่ายที่พิจารณาแล้วว่าเหมาะสมและให้ประโยชน์แก่ห้องสมุดมากที่สุด โดยการติดต่อกับร้านค้าโดยตรงหรือส่งผ่านตัวแทนจำหน่าย ซึ่งดำเนินการโดยการสั่งซื้อทางไปรษณีย์ โทรศัพท์และโทรสาร บางครั้งต้องใช้เวลามากในการติดต่อแต่ละครั้ง และอาจมีการเดินทางเพื่อจัดหาทรัพยากรสารสนเทศด้วยตนเองซึ่งต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทาง จากพัฒนาการและความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ห้องสมุดจึงมีช่องทางในการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศเพิ่มขึ้น โดยใช้วิธีการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศรูปแบบใหม่บนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ หรือที่เรียกว่า อี-คอมเมิร์ซ (E-Commerce) ซึ่งเป็นการสั่งซื้อทรัพยากรสารสนเทศแบบออนไลน์ สามารถสั่งซื้อได้โดยตรงจากสำนักพิมพ์ ตัวแทนจำหน่ายและร้านหนังสือออนไลน์ เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศ ช่วยลดต้นทุนในการจัดหาและประหยัดวัสดุสำนักงาน รวมทั้งลดขั้นตอนต่าง ๆ ที่ไม่จำเป็น เช่น ลดการใช้กระดาษและค่าติดต่อสื่อสารในการดำเนินการ วิธีการจัดหาแบบนี้สามารถดำเนินการได้อย่างสะดวกและรวดเร็วผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเพื่อทราบถึงวิธีการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศ ศึกษาวิธีการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศโดยตรงกับการจัดซื้อบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย ตลอดจนศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย อันจะเป็นแนวทางในการนำมาพัฒนางานจัดหาและกระบวนการพัฒนาทรัพยากรสารสนเทศแก่บรรณารักษ์และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้การดำเนินงานห้องสมุดมีคุณภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจวิธีการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย
2. เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศโดยตรงกับการจัดซื้อบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย

ความสำคัญของการวิจัย

ผลจากการวิจัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการดำเนินงานพัฒนาทรัพยากรสารสนเทศของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย ตลอดจนเป็นแนวทางแก่ผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน ซึ่งจะศึกษาเฉพาะหนังสือในรูปแบบสิ่งพิมพ์และหนังสือในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์เท่านั้น โดยมีขอบข่ายของตัวแปรที่จะศึกษา ดังนี้

1. ประชากรในการวิจัย ได้แก่ บรรณารักษ์หรือนักบรรณสารสนเทศผู้ปฏิบัติหน้าที่ในงานจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศของห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐและวิทยาเขต 35 แห่ง จำนวน 35 คน และมหาวิทยาลัยเอกชนและวิทยาเขต 25 แห่ง จำนวน 25 คน

2. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

2.1 ตัวแปรต้น ได้แก่

2.1.1 บรรณารักษ์หรือนักบรรณสารสนเทศ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในงานจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศ

2.1.2 วิธีการจัดซื้อ

2.1.2.1 จัดซื้อโดยตรง

2.1.2.2 จัดซื้อผ่านระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์

2.2 ตัวแปรตาม

2.2.1 การจัดซื้อ

2.2.2 ความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพในการจัดซื้อแบบเดิมและแบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์

2.2.3 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์

ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

1. ทราบวิธีปฏิบัติในการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศในปัจจุบันของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย
2. ทราบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย
3. เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการดำเนินงานพัฒนาทรัพยากรสารสนเทศของบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย
4. เป็นแนวทางแก่ผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. บรรณารักษ์ หรือนักบรรณสารสนเทศ หมายถึง ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในงานจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศของห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน
2. การจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศ หมายถึง กระบวนการหรือวิธีการเพื่อให้ได้หนังสือในรูปแบบสิ่งพิมพ์ และหนังสือในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ เข้ามาในห้องสมุดโดยวิธีการจัดซื้อ
3. การจัดซื้อบนระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-Commerce) หมายถึง การสั่งซื้อ การค้นหา การเจรจาซื้อขาย การออกใบเสร็จ และการจ่ายเงินคำสั่งซื้อทรัพยากรสารสนเทศบนอินเทอร์เน็ตแบบออนไลน์ได้ทันที โดยดำเนินการผ่านเว็บไซต์ของสำนักพิมพ์หรือตัวแทนจำหน่ายต่าง ๆ
4. หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) หมายถึง ข้อมูลในลักษณะหนังสือที่มีการผสมผสานเทคโนโลยีด้านการจัดเก็บในสื่อชนิดใหม่ที่มีใช้กระดาษ อาจเป็นรูปแบบจานแม่เหล็ก (diskette) ซีดีรอม (CD-ROM) หรือฐานข้อมูลออนไลน์ ซึ่งต้องใช้คอมพิวเตอร์ในการสืบค้นโดยมีทั้งที่สามารถ download และอ่านจากจอคอมพิวเตอร์ได้ฟรีหรือมีค่าใช้จ่ายรวมถึงที่ต้องชำระค่าบริการเป็นสมาชิกรายปี
5. ห้องสมุดมหาวิทยาลัย หมายถึง ห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐและวิทยาเขต จำนวน 35 แห่ง และมหาวิทยาลัยเอกชนและวิทยาเขต จำนวน 25 แห่ง ซึ่งเป็นห้องสมุดที่มีการบริหารจัดการเป็นเอกเทศ ตลอดจนมีการดำเนินงานจัดหาและพัฒนาทรัพยากรสารสนเทศเป็นกิจลักษณะอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ